

Тема 1. СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ І ЙОГО РОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

План

- 1.1. Сутність економічного аналізу і його роль в системі управління підприємством**
- 1.2. Предмет, завдання, об'єкти та суб'єкти економічного аналізу**
- 1.3. Функції та принципи економічного аналізу**
- 1.4. Основні категорії економічного аналізу**

1.1. Сутність економічного аналізу і його роль в системі управління підприємством

Поняття «аналіз» походить від грецького слова «*analysis*», що означає розкладання, розчленування цілого на складові елементи.

Природою науки «Економічний аналіз» є розгляд економічних явищ і процесів і складних систем з виділенням конкретних наукових проблем. Така дія дає змогу зясувати внутрішню суть і природу будь-яких складних явищ і процесів у суспільстві, а також їх залежність від факторів формування.

Як загальний метод пізнання аналіз лежить в основі багатьох наук і конкретизується на рівні певної сфери діяльності. Економічний аналіз відноситься до наук, що вивчають економіку підприємств, галузей і економіку в цілому, і є системою спеціальних знань для дослідження виробничо-господарської діяльності.

Важлива особливість аналізу, як системи внутрішньовиробничого управління, полягає в тому, що вона заснована на прийнятті рішень на базі багатоваріантних економічних розрахунків і зорієнтована на створення організаційних, економічних та юридичних умов для високоефективного функціонування та розвитку підприємства в цілому.

Необхідно розрізняти «економічний аналіз» як функцію управління підприємством і «економічний аналіз» як науку. Ця відмінність полягає в тому, що завдання функції управління – організація і використання такої системи

економічного аналізу, яка б забезпечувала наукове управління підприємством (виробництво і реалізація продукції), а завдання науки – розробка методології і методики його проведення.

Економічний аналіз як наука — це система знань про методи дослідження виробничо-господарської діяльності, економічних явищ і процесів у їх взаємозалежності за даними обліку, звітності та іншої економічної інформації.

Економічний аналіз як наука визначається такими важливими рисами:

- отримана система знань повинна бути спрямована не лише на дослідження причин, які зумовлюють економічні явища і процеси, але і на наслідки впливу цих причин;

- економічний аналіз пов'язаний з оцінкою ефективності зміни економічних явищ і процесів;

- економічний аналіз спрямований на прийняття реальних і оптимальних господарських управлінських рішень;

- економічний аналіз пов'язаний з виявленням резервів виробництва;

- економічний аналіз пов'язаний з поширенням трудового досвіду або з оцінкою конкурентності виробничо-господарської діяльності;

- економічний аналіз пов'язаний із визначенням економічної політики підприємства.

Економічний аналіз як функція управління підприємством – це вид управлінської діяльності, що передуює прийняттю управлінських рішень і зводиться до їх обґрунтування на основі наявної інформації.

Функціональна роль економічного аналізу в управлінні підприємством проявляється у таких двох взаємопов'язаних напрямках:

1) економічний аналіз системи управління підприємством;

2) економічний аналіз технологічних систем виробничо-комерційної діяльності підприємства.

Економічний аналіз в основному розглядає другий напрям як основну базу розвитку економіки загалом.

Підводячи підсумки вищевикладеного, можна дати таке визначення поняття «*економічний аналіз*» - це система спеціальних знань з дослідження економічних явищ і процесів у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, яка складається під впливом об'єктивних законів і суб'єктивних факторів та спрямована на обґрунтування господарських і прийняття управлінських рішень.

1.2. Предмет, завдання, об'єкт та суб'єкт економічного аналізу

Ефективність управління виробничо-господарською діяльністю підприємства залежить від багатьох факторів, умов і обставин. Одним із таких факторів є правильність прийняття управлінського рішення. Рівень і повнота прийняття управлінських рішень багато в чому визначаються їх повноцінністю, які в свою чергу, залежить від чіткого розуміння предмету дослідження.

Економічний аналіз як самостійна наукова дисципліна має свій предмет дослідження.

Єдина точка зору щодо визначення предмета економічного аналізу відсутня. Всі визначення предмета економічного аналізу, які містяться в роботах вчених-економістів, можна розмежувати на декілька характерних груп:

- господарська діяльність;
- господарські процеси;
- економіка підприємств;
- інформаційний потік;
- причинно-наслідкові зв'язки;
- відхилення показників господарської діяльності від базового рівня.

Предмет економічного аналізу розглядається з боку оцінки об'єктивних і суб'єктивних факторів. *Об'єктивні фактори* – це ті, які існують постійно в результаті дії об'єктивних законів. Система *суб'єктивних факторів* виникає в процесі конкретної діяльності людини і є результатом дії її мотивації.

Таким чином, під *предметом економічного аналізу* найчастіше розуміють господарські явища і процеси та причинно-наслідкові зв'язки, що складаються під

дією об'єктивних законів і суб'єктивних факторів та відображаються в системі економічної інформації.

У більш вузькому розумінні під *предметом економічного аналізу* розуміють виробничу, фінансово-комерційну та іншу діяльність підприємств, яка відображена у планових, звітних, облікових та інших джерелах інформації.

Зустрічаються і деякі інші відмінності у визначенні предмету економічного аналізу. Однак вони не вносять принципових положень в його зміни і не уточнюють його.

Предметом економічного аналізу визначаються і його завдання. До найбільш загальних *завдань економічного аналізу належать*:

- вивчення характеру дії економічних законів, встановлення закономірностей і тенденцій економічних явищ і процесів у конкретних умовах підприємства;
- наукове обґрунтування поточних і перспективних планів;
- моніторинг виконання планів і управлінських рішень;
- визначення економічної ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів;
- оцінка фінансових результатів діяльності підприємства;
- виявлення та вимірювання внутрішніх резервів;
- розробка заходів по використанню виявлених резервів.

Отже, основним *завданням економічного аналізу* – є виявлення внутрішньогосподарських резервів підвищення ефективності виробництва і розробка заходів щодо використання виявлених резервів в процесі виробничо-господарської діяльності для досягнення основної мети підприємства.

Підприємства як соціально-економічні системи, складаються із об'єкту та суб'єкту управління. *Об'єктом* управління є виробництво (або його складові), а *суб'єктом* – відповідні органи управління, керуючі об'єктом. Тому об'єкт і суб'єкт складають керовану і керуючу підсистему управління виробництвом. Кожна з них виконує тільки властиві їм функції. В цей же час вони знаходяться в неперервній взаємодії, основне місце в якій займає об'єкт управління, керована

підсистема. Вона включає елементи, які забезпечують безпосередньо процес виробництва.

Кожен об'єкт економічного аналізу має свої особливості і відображається системою показників, які мають числове значення і характеризують обсяг, рівень, економічну ефективність та зміну об'єкта аналізу.

Залежно від рівня управління, об'єктами економічного аналізу можуть бути:

- економіка держави;
- економіка галузі;
- економіка регіону;
- економічні аспекти реалізації державних цільових програм;
- фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання;
- фінансово-економічні аспекти окремих структур, сторін, напрямків чи проявів діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання, як об'єкт аналізу, деталізується за такими основними напрямками:

- ресурси (матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові);
- господарські процеси (постачання, виробництво, збут);
- різні види діяльності (звичайна, надзвичайна, основна, операційна, фінансова, інвестиційна);
- економічні результати (прибуток, собівартість, тощо);
- організаційно-технічний рівень розвитку виробництва;
- структурний підрозділ, робоче місце, виріб;
- соціальна інфраструктура, соціальний захист, екологічне середовище.

Отже, ***об'єктом*** економічного аналізу може бути господарська діяльність підприємства загалом, окремі її сторони або господарські процеси. У першому випадку говорять про комплексний аналіз, в другому – про тематичний аналіз.

1.3. Функції та принципи економічного аналізу

Істотним елементом змісту економічного аналізу діяльності суб'єктів господарювання є детальне дослідження умов, які породжують фактори, посилюють або послаблюють їх дію на зміну результативного показника. На базі виявлених факторів приймається оптимальний план і забезпечується його виконання. Саме з цим і пов'язується дія функції аналізу як складової системи економічного управління.

При цьому економічний аналіз виконує три основні **функції**:

- оціночну;
- діагностичну;
- пошукову.

Суть **оціночної функції** полягає у визначенні змісту економічного явищ і процесів та їх стану.

Діагностична функція полягає у визначенні можливих змін економічних явищ і процесів.

Пошукова функція полягає у визначенні резервів можливого впливу на економічні явища і процеси.

Для реалізації всіх функцій необхідно визначити **основні принципи економічного аналізу** до яких можемо віднести:

Принцип **державності** – передбачає оцінку результатів діяльності підприємства з урахуванням державної економічної, соціальної, екологічної, міжнародної політики та чинного законодавства.

Принцип **науковості** – передбачає врахування дії економічних законів, використання інноваційного підходу, новітніх прогресивних методів економічних досліджень.

Принцип **комплексності** – передбачає охоплення максимуму структурних підрозділів і напрямів діяльності, всебічне вивчення причинно-наслідкових залежностей розвитку основної діяльності підприємства. На результат діяльності

впливає багато факторів, які діють у взаємозв'язку. Необхідно завжди виділяти цей вплив і його ступінь.

Принцип *системності* – передбачає розуміння об'єкту, що вивчається, як складної динамічної системи, котра складається з багатьох елементів, які взаємодіють між собою, зовнішнім середовищем і саморозвиваються.

Принцип *об'єктивності* – передбачає використання перевіреної інформації, яка достовірно відбиває об'єктивну реальність.

Принцип *точності* – передбачає обґрунтування висновків точними аналітичними розрахунками.

Принцип *дієвості* – передбачає активний вплив на результати діяльності підприємства, своєчасне виявлення недоліків та прийняття відповідних управлінських рішень.

Принцип *плановості* – передбачає проведення економічного аналізу за планом та систематично, контроль за проведенням аналітичної роботи на підприємстві, а також розподіл обов'язків між виконавцями.

Принцип *оперативності* – передбачає проведення швидкого і чіткого аналізу ситуації, генерування відповідних управлінських рішень і втілення їх у життя підприємства.

Принцип *ефективності* – передбачає, що витрати на проведення економічного аналізу повинні давати багатократний ефект в майбутньому.

Реалізація зазначених принципів на практиці сприятиме ефективній організації і результативності аналізу діяльності суб'єктів господарювання.

1.4. Основні категорії економічного аналізу

Під *категорією* (від грецької *kategoria* - висловлення, обвинувачення, ознака) розуміють загальне поняття, що відображає найбільш істотні зв'язки й відносини реальної дійсності й пізнання. Зокрема, *категорія економічного аналізу* - це загальне фундаментальне поняття, яке відображає найбільш суттєві, закономірні зв'язки та відносини у виробничо-господарській діяльності.

На сьогодні специфічними категоріями економічного аналізу, які несуть його основне змістовне навантаження, є:

- умови й фактори діяльності;
- причини зміни показників та резерви підвищення ефективності діяльності.

На виробничо-господарську діяльність підприємства в процесі її здійснення впливають різні фактори (чинники).

Фактор - це об'єктивні та суб'єктивні чинники, які завдають суттєвий вплив на фінансово-господарський стан суб'єктів господарювання. Іншими словами **фактор** – це причина, рушійна сила будь-якого процесу чи явища, яка визначає його характер і зміст або окремі його риси.

Умови - це об'єктивні обставини, від яких залежать результати діяльності. Сучасними умовами впливу на діяльність туристичного підприємства є: глобалізація світової економіки, яка викликає інтеграційні процеси та впливає на зовнішньоекономічну діяльність підприємства; трансформація до ринкових умов функціонування.

Умови діяльності передбачають, на відміну від «факторів», тільки якісну оцінку.

Детальне вивчення всього комплексу відповідних факторів дозволяє адекватно оцінити результати роботи підприємства, виявити і використовувати резерви підвищення економічного потенціалу і ефективності виробництва.

Виділяють наступні **групи факторів**:

Виробничо-економічні – ресурси (засоби праці, предмети праці і сама праця), необхідні для здійснення підприємством виробничо-господарської діяльності.

Техніко-економічні – механізація, автоматизація виробничих процесів, впровадження новітніх досягнень науки і техніки тощо.

Соціально-економічні – участь працівників в управлінні підприємством, рух новаторів, стимулювання персоналу для підвищення ініціативності і активності працівників.

Соціально-психологічні – спільна робота людей в колективі, обумовлена характером їх взаємин, взаємною відповідальністю і взаємовиручкою.

Фізіологічні – санітарно-гігієнічні умови праці, естетичний стан приміщень тощо.

Крім цього, дія факторів може бути класифікована за такими ознаками:

1. За ступенем дії на результати роботи підприємства:

- *основні* - мають вирішальний вплив на фінансово-господарську діяльність;
- *другорядні*.

2. З погляду кількісного впливу чинників:

- *кількісні*;
- *якісні*.

3. За часом дії:

- *постійні* – діють безперервно;
- *тимчасові* – діють в певний період часу.

4. За широтою дії:

- *загальні* – діють у всій національній економіці;
- *специфічні* – функціонують в окремих галузях або на окремих підприємствах.

5. За ступенем деталізації:

- *прості* – результат дії однієї причини;
- *складні* – виникають під впливом комплексу причин.

6. За природою:

- *інтенсивні* – пов'язані з найбільш ефективним застосуванням досягнень науки і техніки, забезпечують розвиток економіки за рахунок підвищення продуктивності праці і кращого використання ресурсів;
- *екстенсивні* – виражаються в розширенні матеріально-технічної бази підприємств, додатковому залученні ресурсів.

7. З погляду визначення дії:

- *прямі* – вплив яких визначається без спеціальних розрахунків;
- *розрахункові* – дія яких вимірюється за допомогою спеціальних прийомів.

8. За дією на результати господарської діяльності:

- позитивні;
- негативні.

9. За характером дії:

- об'єктивні – не залежать від діяльності підприємства;
- суб'єктивні – залежать від результатів роботи підприємства.

Вплив факторів необхідно розглядати на всіх рівнях організаційно-виробничої структури підприємства. І на всіх цих рівнях по кожному фактору необхідно визначати причини та резерви підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності і якості продукції.

Причини - це обставини, що зумовлені іншими господарськими явищами чи процесами. Вони деталізують фактори діяльності.

Під **резервом** розуміють невикористані реальні можливості економії витрат відповідного фактора.

Предмет економічного аналізу передбачає оцінку резервів, тобто дає оцінку потенційних реальних можливостей дії факторів. Резерви можна поділити на такі аналітичні групи:

1. Резерви, що формуються свідомо з метою забезпечення запасу ризику (з потужності, сировини, капіталу);
2. Резерви невикористаних можливостей, які поділяються на:
 - а) явні, які визначаються тим, що ті ресурси, які є на підприємстві не дають можливості використати їх потенціал;
 - б) приховані, які оцінюються як реально невикористані резерви.
3. Внутрішні та зовнішні резерви.
4. Часові резерви: перспективні, поточні, минулі (втрачена вигода).

Використання резервів по кожному фактору є матеріальною основою безперервного зростання ефективності виробничо-господарської діяльності, якості продукції і піднесення життєвого рівня колективу.

Дія факторів постійно породжує резерви. Тому, вивчаючи фактори росту ефективності виробничо-господарської діяльності і якості продукції, необхідно

виявляти ці резерви на всіх стадіях господарської діяльності і розробляти шляхи їх використання.